

УДК 371.7

Бобро А. А.

СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ "СОЦІАЛЬНЕ ЗДОРОВ'Я" У НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

У статті аналізуються наукові підходи вчених сучасних та минулих років щодо змісту поняття "здоров'я". Встановлено, що здоров'я людини – це насамперед соціальна категорія, зумовлена природою і характером суспільних відносин. Зроблено акцент на важливості соціальної складової даного визначення. Проаналізовано підходи сучасних науковців щодо трактування поняття "соціальне здоров'я". Розроблено авторське визначення поняття "соціальне здоров'я".

Ключові слова: здоров'я, проблема здоров'я, соціальне здоров'я, особистісне здоров'я, суспільне здоров'я, особистість.

Постановка проблеми. Проблема соціального здоров'я є однією з найактуальніших проблем в Україні. Це обумовлено, по-перше, все більшим визнанням того, що ефективне функціонування людини в суспільстві головним чином залежить від її здоров'я; по-друге, загальною гостротою економічної, політичної, соціальної ситуації, яка склалась в нашій країні, що негативно впливає на її стан. Здоров'я – комплексний феномен, що інтегрує біологічні, демографічні та соціальні процеси, властиві суспільству, відображає рівень його економічного і культурного розвитку, стан медичної практики, знаходячись у той же час під впливом традицій, історичних, етнографічних і природно-кліматичних умов суспільства. Будучи досить розробленим у якості медичної наукової категорії, воно залишається малодослідженим як соціальний феномен, хоча ясно, що зрозуміти і визначити здоров'я неможливо у відриві від конкретного середовища, в якому живе людина, у відриві від різних сфер проявів її життєдіяльності, поза зв'язком з цілями і призначенням людини.

Важливою проблемою, яку мають вирішувати нині педагоги, є зростання асоціальної спрямованості поведінки молодого покоління, підвищення рівня девіантної поведінки. Найбільше занепокоєння викликає їх емоційна неврівноваженість, агресивність, байдужість, жорстоке ставлення один до одного та до оточуючого світу в цілому. Усе це обґрунтовує актуальність з'ясування та розуміння сутності поняття "соціальне здоров'я", визначення ефективних способів його формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування мотивації молоді до здорового способу життя – безумовно, складне педагогічне завдання. Дослідження О. Вакуленко, О. Дубогай, С. Лапаєнко, В. Оржеховської, С. Свириденко, Л. Сущенко, І. Васильєва, Т. Башкирева, Т. Большова, Л. Горяної, С. Кириленко, В. Колесова, Л. Колпіна, А. Мишиної, В. Мягких, Г. Нікіфорова, Е. Приступи, Т. Сергєєва та інших, щодо формування здорового способу життя, допомагають уявити комплексне ставлення до проблеми здорового існування. Але формування соціального здоров'я, як складової здорового способу життя, потребує детальнішого дослідження з приводу розуміння змісту цього поняття та розробки ефективних способів його формування.

Мета статті полягає в уточненні сутності поняття "соціальне здоров'я" на основі аналізу наукової літератури.

Результати теоретичного дослідження. Сучасними дослідниками саме в такому словосполученні як "проблема здоров'я" підкреслюється необхідність детального розгляду тлумачень цього поняття різними авторами сучасних та минулих років і наголошення на важливості соціальної складової цього визначення.

Проаналізуємо загальне розуміння поняття "здоров'я" з метою визначення соціального аспекту в існуючих трактуваннях цього терміна.

Англійське слово "здоров'я" (*health*) походить від англосаксонського слова "*hal*" – цілий. Грецький термін *hugies* – означає здоров'я, розумність і цільність. Тому здоров'я не зводиться лише до фізичного стану, а передбачає психоемоційну врівноваженість, духовне та соціальне здоров'я.

Найперше визначення здоров'я – Алкмеона – має своїх прихильників і сьогодні: "Здоров'я є гармонією протилежно спрямованих сил". Цицерон охарактеризував здоров'я як правильне співвідношення різних духовних станів. Він підкреслював соціальну цінність здоров'я: "Їжа і догляд за тілом повинні бути спрямовані на збереження здоров'я і сил, а не насолоди. І якщо ми, крім того, захочемо з'ясувати, в чому полягає перевага і гідність людської природи, то зрозуміємо, як ганебно впасти в розпусту й жити розкішно та зманіжено і як прекрасно в моральному відношенні жити дбайливо, стримано і тверезо" [23, с. 48].

Вагомий внесок у розвиток теоретичного аспекту дослідження проблеми робить китайська філософія здоров'я, що базується на принципах взаємодії сил "ян" та "ін". Повна внутрішня рівновага цих сил і наявність життєвої енергії забезпечують фізичне й духовне здоров'я людей у гармонії з навколишнім середовищем. Найдавніша існуюча система охорони здоров'я, спадщина древньої Індії – Аюрведа – Ayurveda. Її назва буквально перекладається як "Наука життя", характеризується як гармонія всього з усім. Вона була визнана Всесвітньою організацією охорони здоров'я як ефективна система альтернативної медицини [9].

Гармонійно розвинена особистість у древніх греків характеризувалася такими особливостями, як досконалість фізичних зовнішніх форм (пропорцій статури, кольору шкіри, стану волосся, привабливості обличчя), сформованість таких якостей, як сміливість і сила, шляхетність і доброта, спритність і витривалість, здатність до творчої розумової діяльності, постійної допомоги людям, настрої людини, постійний емоційний стан. На все це зважали при формуванні гармонійно розвиненої, тобто фізично, психічно, соціально, духовно здорової особистості.

Здоров'я – це такий якісний стан життя, при якому можливий сам феномен життя в усій повноті. Розглядаючи соціальне життя як сукупність двох названих способів життя, Ібн Халдун уперше робить спробу розкрити соціальний зміст поняття "спосіб життя". Говорить про відмінності племен у способі життя полягають лише у відмінності способу здобуття життєвих засобів. Їх об'єднання відбувається виключно для взаємодопомоги в їх здобуванні [4].

Дж. Локк продовжує розвивати ідею соціальної цінності здоров'я. У творі "Про виховання" зазначає, що здоров'я необхідне нам для професійної діяльності та щастя, зокрема кожному, хто бажає грати певну роль у цьому світі, потрібна міцна конституція, здатна витримувати злагоду та втому [18]. М. Ломоносов стверджує що лише здоровий народ, який не викоринює, а, навпаки, убирає в себе всі моральні ідеали, поважає мораль і дотримується етичних норм, а також бачить користь у праці та знаннях, лише такий народ може називатися народом майбутнього – а отже, великим народом [17].

Формування концепції суспільного здоров'я розпочалося в епоху Великої Французької революції, коли основою поглядів прогресивних діячів XVIII ст. на суспільний устрій стало розуміння фізичного, духовного і соціального суспільного здоров'я як основи, фундаменту, без якого вони не уявляють створення нового соціального організму [9].

Так, А. Шопенгауер відзначає першу і найважливішу умову для нашого здоров'я – суб'єктивне благо – благородна вдача, здібна голова, щасливе право, добрий настрій і цілком здорове тіло, тобто, взагалі, в "здоровому тілі – здоровий дух", і тому ми значно більше повинні турбуватися про розвиток і підтримку цих якостей [24]. Абу Алі Ібн Сіна розглядає поняття здоров'я як стан, у якому тіло людини природно і за поєднанням частин є таким, що всі його дії здійснюються свідомо й повністю" [1].

Сучасні дослідники вважають, що здоров'я нині стає "неминучою загальнолюдською цінністю і поступово перетворюється на значущий показник і одночасно – на необхідну передумову прогресу соціальної системи в цілому і особистості зокрема [21].

І. Брехман підкреслює, що здоров'я – це не наявність хвороб, а фізична, соціальна і психологічна гармонія людини, доброзичливі стосунки з іншими людьми, природою і самим собою [6].

Розуміння здоров'я як стану рівноваги, балансу між адаптаційними можливостями (потенціал здоров'я) людини й умовами середовища запропоноване академіком В. Петленком. Він визначає, що в соціальному розумінні здоров'я – це процес збереження і розвитку психічних, біологічних, фізіологічних функцій людини, її оптимальної працездатності й соціальної активності за максимального збереження тривалості активної життєдіяльності [20]. На нашу думку, в цьому визначенні підкреслюється, що здоров'я людини – це соціальна цінність, проте соціальне здоров'я відбивається тільки в словах "соціальна активність" і "активна життєдіяльність".

У більшості праць підкреслюється, що абсолютне здоров'я є абстракцією. Здоров'я людини – не тільки медико-біологічна, а насамперед соціальна категорія, зумовлена природою і характером суспільних відносин, соціальними умовами і факторами, що залежать від способу суспільного виробництва.

Дослідники Д. Венедиктов, Є. Кудрявцева, Ю. Лісичин підкреслюють соціальну значимість поняття "здоров'я". З точки зору Д. Венедиктова, здоров'я – це динамічна рівновага організму з навколишнім середовищем, коли всі закладені в біологічній та соціальній сутності людини фізичні, духовні та інші здібності виявляються найповніше і найгармонійніше, всі життєво важливі підсистеми людського організму функціонують з максимально можливою інтенсивністю, а загальне поєднання підтримується на рівні, оптимальному для збереження цілісності організму, його працездатності, а також швидкої адаптації до природного й соціального середовища, що безперервно змінюється [9]. Є. Кудрявцева говорить, що здоров'я індивіда може бути визначене як стан організму людини, який забезпечує повноцінне й ефективне виконання нею соціальних функцій [15]. Ю. Лісичин, А. Сахно розглядають його як гармонійне поєднання біологічних та соціальних якостей, що зумовлені уродженими та набутими біологічними та соціальними діями, а хвороба – порушення цієї гармонії, цього єднання [16].

Ми поділяємо погляди Г. Сигериста, який ще в 1941 р. підкреслював необхідний аспект соціального розвитку людини при розгляді поняття "здорова особистість" і зазначав, що здоровою ми можемо вважати людину, яка відрізняється гармонічним фізичним та інтелектуальним розвитком, добре адаптована до оточуючого її фізичного та соціального середовища [9]. Ці висловлення стали основою статутного визначення "здоров'я" Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ).

У статуті ВООЗ зазначається, що здоров'я – це не тільки відсутність хвороб і фізичних дефектів, але стан повного фізичного, психічного, соціального і духовного благополуччя [9]. П.Ахмед трактує "ідеальне" поняття здоров'я: а) біологічне – як стан, при якому кожна клітинка і кожний орган функціонують на повну потужність і перебувають в ідеальній гармонії з усім тілом; б) психологічне – як стан, при якому індивідуум відчуває повне благополуччя й відчуває себе господарем в навколишньому середовищі; в) соціальне – як стан, при якому можливості індивідуума для участі в соціальній системі є оптимальними [9].

Відомі фахівці з валеології Г. Апанасенко і Л. Попова пропонують свою версію визначення: здоров'я – найбільша соціальна цінність і дуже складна категорія – результат взаємодії індивіда і навколишнього середовища. Це гармонія, внутрішньо системний порядок, що забезпечує такий рівень енергетичного потенціалу, який дозволяє людині добре почувати себе й оптимально виконувати біологічні та соціальні функції [3].

Для детального визначення сутності поняття "соціальне здоров'я" розглянемо уважніше дефініцію "соціальне". У сучасних літературних джерелах доведено, що "соціальне" не є синонімом "суспільного" [5]. Неправомірне ототожнювання може призвести до логічних непорозумінь і втрати дієвої особистості як такої. Поняття "соціальне" нерозривно пов'язане з категорією "дія".

В. Бех визначає, що в бутті сутність соціального розкривається вже як обмін діяльністю між окремою людиною і соціальними групами, класами, нарешті, людством [5].

Для нас принципово важливо підкреслити визначення змісту цієї категорії, тому що гармонійна взаємодія та подальше виділення її показників є основною суттю поняття "соціальне здоров'я". Наведемо декілька тлумачень дефініції "дія". В.Зінченко говорить про дію, як живу форму, подібну до органічної системи, в якій розвиваються не тільки притаманні їй властивості, але і складаються, формуються органи, яких не вистачає такій системі [12].

М.Вебер розглядає окремого індивіда і його дію як первинну одиницю, як "атом" соціального світу. "Дією ми називаємо дію людини (незалежно від того, зовнішній чи внутрішній характер їй притаманний; зводиться вона до неутручання або терплячого прийняття), якщо діяльний індивід або індивіди пов'язують із нею суб'єктивний смисл. "Соціальною" ми називаємо таку дію, що за передбачуваним діючою особою або діючими особами смислом, співвідноситься з дією інших людей і орієнтується на них" [8, с. 163].

Т. Парсонс, як відомо, дію поклав в основу своєї соціальної системи, а людину перетворив на діяча. На думку Т. Парсонса, "дія – це деякий процес у системі "суб'єкт чинності – ситуація", що має мотиваційне значення для діючого індивіда або – якщо це колектив – для індивідів, що його складають" [14, с. 228]. Соціально здорова особистість – це діючий суб'єкт середовища, якість дії якого, позитивно спрямований її зміст залежать від внутрішнього його наповнення, від якостей особистості, умінь та бажань налагоджувати гармонійні стосунки з навколишнім середовищем.

У особистісному плані соціальне здоров'я визначається в основному ступенем комфортності людини в тому чи іншому соціальному оточенні, тобто соціальне благополуччя кожної особистості залежить від рівня засвоєної соціальної культури, а також від стану індивідуального й суспільного фізичного, психічного, духовного здоров'я.

Р. Овчарова поняття соціального здоров'я ототожнює з особистісним. Вчена зазначає, що "Соціальне (особистісне) здоров'я – це певний рівень розвитку, сформованості й досконалості форм і способів взаємодії індивіда із зовнішнім середовищем (приспосовування, врівноважування, регуляція); рівень психічного й особистісного розвитку, що дозволяє успішно реалізовувати цю взаємодію [19, с. 78]. Однак існує поняття "особистісне здоров'я", що є безпосереднім відображенням сутності здоров'я особистості.

Отже, ми розуміємо доведений Р. Овчаровою взаємозв'язок особистісного і соціального здоров'я, однак не підтверджуємо тотожність цих понять, тому що високі показники рівня особистісного здоров'я не завжди безпосередньо пов'язані з соціально здоровою спрямованістю особистості в зовнішнє середовище.

Наведемо декілька визначень соціального здоров'я. Ґрунтовним є визначення І.Журавльової, яка розглядає соціальне здоров'я як феномен гармонійного відношення людини з соціальним середовищем, відношення до себе та свого місця у соціальній структурі, який зумовлює її життєздатність, оптимальність функціонування у соціальному середовищі [15].

Є. Торохова визначає здоров'я соціальне як ступінь соціальної активності, діяльнісного ставлення людського індивідуума до світу, безконфліктна взаємодія з навколишнім середовищем, доброзичливі

стосунки в колективі однолітків, сім'ї, суспільстві, задоволення вибраною професією тощо [10]. Активна діяльність особистості в своєму окремому прояві не є запорукою гармонійних стосунків із дійсністю.

С. Свириденко визначає соціальне здоров'я особистості як позитивно спрямовану комунікативність, доброзичливість у ставленні до дорослих і однолітків, здатність до самоактуалізації у колективі, усталеність у особистісних стосунках з однолітками, відповідальність за власні дії та вчинки [22].

Найповнішим, на нашу думку, є визначення сутності поняття соціальне здоров'я Г. Апанасенко, яка зазначає, що соціальне здоров'я – це функціонування особистості як повноправного члена суспільства, її безконфліктна взаємодія з навколишнім світом, доброзичливі взаємини в колективі, у сім'ї, в суспільстві" [3]. Особливо наголошуємо на "доброзичливій" взаємодії людей у суспільстві, в основі якої, на наш погляд, є взаєморозуміння, взаємоприйняття, взаємоповага, взаємодопомога.

У ході наукового пошуку ми з'ясували, що соціальне здоров'я особистості забезпечується не тільки фізичним і психічним благополуччям людини, але і станом духовного здоров'я соціального середовища. Проте, гармонійно розвинена особистість (з високим рівнем культури здоров'я) здатна не тільки протистояти впливам хворого суспільства, але й активно сприяти його оздоровленню. Однією з ознак соціального здоров'я є прагнення до загального блага, активна участь у громадській роботі, здатність зацікавлено ставитися до вирішення соціальних проблем.

Соціальне здоров'я припускає позитивну освітню цивільну позицію, активне толерантне ставлення до людей, орієнтацію в суспільстві "для людей", "разом із людьми", виявляється в соціальній активності людини, рівні засвоєння професійної і загальної культури, вмінні гармонізувати відносини із самим собою, з оточуючими людьми і природою. Таким чином, соціальне здоров'я є одним з основних показників благополуччя життя і гармонічного розвитку суспільства, його культурного рівня. При недостатньо високому культурному рівні розвитку суспільства виникають проблеми у вихованні здорового потомства, політичній і економічній сферах життєдіяльності держави.

Висновки. Таким чином, узагальнення позицій науковців щодо сутності соціального здоров'я дозволяє нам подати наступне визначення: "Соціальне здоров'я – стан гармонійного функціонування людини в основних видах взаємодій: соціальній, економічній, політичній, ідеологічній на засадах взаєморозуміння, взаємоприйняття, взаємоповаги, взаємодопомоги, що сприяє досягненню самоактуалізації особистості, створює комфортні відносини з реальністю та зумовлює якісний стрибок духовного розвитку людини в процесі соціалізації".

Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у розкритті сутності поняття "соціальне здоров'я студента", визначенні та обґрунтуванні його показників.

Використані джерела

1. Абу Али Ибн Сина (Авиценна). Канон врачебной науки / Ибн Сина Абу Али. – 2-е изд. – Ташкент: Фан, 1981. Т. 1. – 768 с.
2. Ананьев Б. Г. Человек как предмет познания / Б. Г. Ананьев. – М.: Наука, 2000. – 351 с.
3. Апанасенко Г. Л. Медицинская валеология / Г. Л. Апанасенко, Л.А. Попова. – Киев: Здоров'я, 1998. – 248 с.
4. Баунева С. М. Бедуины и горожане в Муккаддима Ибн Халдуна / С. М. Баунева. – М.: Вост. лит., 1982. – 214 с.
5. Бех В.П. Генезис соціального організму країни: Монографія. 2-е вид. доп / В.П. Бех. – Запоріжжя: "Просвіта", 2000. – 288 с.
6. Брехман И.И. Валеология – наука о здоровье / И.И. Брехман. – М.: ФиС, 1990. – 208 с.
7. Булич Е.Г. Валеология. Теоретичні основи валеології / Е.Г. Булич., І.В. Муравов. – Київ: ІЗММ, 1997. – 224 с.
8. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М.: Прогресс, 1990. – 808 с.
9. Венедиктов Д.Д. Социально-философские проблемы здравоохранения / Д.Д. Венедиктов // Вопросы философии. – 1980. – №4. – С. 137-139.
10. Дубровина И.В. Особенности психического развития детей в семье и в домах ребенка: Возрастные особенности психического развития детей / И.В. Дубровина, М.И. Лисина. – М., 1982. – 192 с.
11. Журавлева И.В. Социальное здоровье подростков: социологический анализ / И.В. Журавлева. – М.: ИС РАН, 2002. – С. 21-24.
12. Зинченко В. П. Человек развивающийся. Очерки российской психологии / В.П. Зинченко, Е.Б. Моргунов. – М.: Тривола, 1994. – 304 с.
13. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студентов, высш. учеб. Заведений / Е. В. Змановская. – М.: издательский центр "Академия", 2003. – 288 с.
14. Исаков Б. И. Лептонная концепция мироздания – синтез науки и религии? / Б. И. Исаков // Наука и религия. – 1992. – № 4–5. – С. 15–17.

15. Кудрявцева Е.Н. Здоровье человека: проблемы, суждения / Кудрявцева Е.Н. // Вопросы философии. – 1987. – №12. – С.10-12.
16. Лисицын Ю.П. Здоровье человека – социальная ценность / Ю.П. Лисицын, А.В. Сахно. – М. : Мысль, 1989. – 272 с.
17. Локк Дж. Сочинения.: В 3-х т / Дж. Локк. – М.: Мысль, 1988. Т. 1. – 668 с.
18. Ломоносов М.В. Избранная проза / М. В. Ломоносов. – М. : Сов. Россия, 1986. – 541 с.
19. Овчарова Р. В. Практическая психология образования: Учеб. пособие для студ. психол. фак. Университетов / Р.В. Овчарова. – М. : Издательский центр. Академия, 2003. – 448 с.
20. Петленко В. П. Основные методологические проблемы теории медицины / В.П. Петленко. – Л. : Медицина, 1982. – С. 44.
21. Разумная организация жизни личности: проблемы воспитания и саморегулирования / Ред. кол. Л. В. Сохань, В. А. Тихонович; АН УССР. Ин-т философии. – Киев : Наукова думка, 1989. – 350 с.
22. Свириденко С. О. Формування здорового способу життя молодших школярів у позакласній виховній роботі : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / С. О. Свириденко. – Інститут проблем виховання АПН України. – К, 1998. – 16 с.
23. Цицерон Марк Тулий. О старости. О дружбе. Об обязанностях / Марк Тулий Цицерон. – М. : Наука, 1974. – 245 с.
24. Шопенгауэр А. Избранные произведения / А. Шопенгауэр. – М.: Просвещение, 1992. – 479 с.

Bobro A.

THE KERNEL OF THE NOTION "SOCIAL HEALTH" IN THE SCIENTIFIC LITERATURE

The article deals with the contemporary and former scientific approaches to the meaning of the concept "health". The author determines that human's health is a complex phenomenon which integrates society's inherent biological, demographic and social processes. Human's health reflects the level of economic and cultural development of the society, the conditions of medical practice, and at the same time it is influenced by traditions, historical, ethnographic, natural and climatic conditions of this society.

Being well developed as a medical scientific category, the concept "health" still remains unexplored as a social phenomenon; although it's impossible to investigate health regardless to human's specific circumstances of life, different manifestations of vital activity or purposes. The author proves the topicality of the social health problem for contemporary investigations in Ukraine.

The article is devoted to the analyses of contemporary and former scientific approaches to the concepts "health" and "social health". The author argues that social health implies positive educational civil position, active tolerance towards people and social oriented position ("for people", "with people"). It is manifested in social activity, in the level of mastering professional and general culture and in ability to harmonize the relationship with oneself, with others and with nature.

So social health is proved to be one of the main indicators of well-doing and harmonious development of the society and its cultural level.

Authorial definition of the concept "social health" is also developed in this article.

Key words: health, health problem, social health, personal health, public health, personality.

Стаття надійшла до редакції 17.10.2014